

Primjerice, zanimljivo je primijetiti kako se Schopenhauerovo promišljanje o geniju može pronaći gotovo u svakom eseju. U većini njih također je prisutno njegovo izravno ili neizravno obračunavanje s Fichteom, Schellingom i Hegelom, a nerijetko se mogu susresti i njegove ocjene raznih autora i djela iz povijesti književnosti. Tako se čini kako je ove eseje opravdano čitati i zajedno, kao cjelinu koja nosi preliminarni naslov *O esteticici, učenosti i knjigama*, te pratiti Schopenhauerova promišljanja koja nadilaze granice pojedinačnih eseja. Tome zasigurno ide u prilog i sama činjenica da su oni izvorno zaista i bili dio jedne veće cjeline – dio drugog sveska *Parerga i paralipomena*. Nadalje, valja istaknuti kako je pored pretežito kritičko-estetičkih razmatranja moguće pronaći i Schopenhauerovo bavljenje obrazovanjem i jezikom. Premda je riječ o rubnim temama njegova filozofiranja, upravo je u njima vidljiva jedna skrivena veza s Friedrichom Nietzscheom, filozofom koji u mnogočemu nasljeduje Schopenhauerova razmatranja. Naposljetku, treba reći kako *O esteticici, učenosti i knjigama* predstavlja važan i nezaobilazan dio Schopenhauerova opusa te se preporučuje svima koje zanima njegova filozofija, a naročito onima koji su pronašli interes u njegovoj estetici.

Jan Defrančeski

Mullā Ṣadrā

**Al-ḥikma al-muta‘āliya
fi-l-asfār al-‘aqliyya
al-arba‘a / Uzvišena mudrost
u četiri duhovna putovanja**

Demetra, Zagreb 2020.,
odabrao, preveo i
uredio Daniel Bučan

Silno me je obradovala vijest da je moj kolega i prijatelj po duhu i inače, Daniel Bučan, dovršio i objavio u zagrebačkoj Demetri još jedan u nizu svojih kapitalnih prevodilačkih projekata s područja arapsko-islamske filozofije, veledjelo filozofa i teologa Ṣadr ad-Dīna Muḥammada Šīrāzīja (1571./1572. – 1635./1636.) – znanog po počasnom imenu Mullā Ṣadrā –

Asfār, što je magnum opus ovog sintetizatora dotadašnje, tada skoro milenij duge islamske filozofske tradicije. Već u samom naslovu autor znalački ukazuje na razlikovnost od pukog diskurzivnog načina mišljenja (arapski: *falsafa*), tj. grčki inspiriranog načina mišljenja, s jedne, i *ḥikme*, umovanja u krilu islama, koje su slijedili muslimanski peripatetičari, s druge strane, jer je riječ o gnostičkom znanju u izvansektaškom značenju te riječi kao jednom od tri prevalirajuća toka mišljenja u islamskoj filozofiji. Za razliku od racionalne spoznaje, ovo je znanje intuitivnog karaktera i *eo ipso* nije ispod racionalnog karaktera, već je supracionalno, tj. nadrazumsko i nije manje, već više vrijedno te otuda pojam *uzvišenog* unutar naslova, kako bi se sačuvao sintagmatski sklop samog autorova naslova i iznijansiranost u značenju.

Ono što za Talijane predstavlja Dante Alighieri, za Nijemce Goethe i tako redom i tomu slično, za Irance nedvojbeno predstavlja Ṣadr ad-Dīn Muḥammad Šīrāzī, ili Mullā Ṣadrā, kojemu je u čast 1994. godine osnovan Institut Sadra za proučavanje islamske filozofije (The Sadra Islamic Philosophy Research Institute – SIPRI, koji je član FISP-a, Međunarodne federacije filozofskih društava), kao najutjecajnijem muslimanskom mislitelju u posljednjih tisuću godina (Oliver Leaman), i to s ciljem promocije znanja o ovom istaknutom islamskom mislitelju iz 17. stoljeća i njegove transcendentne filozofije (tranzicije u proučavanju naravi prirode od esencijalizma prema egzistencijalizmu u islamskoj filozofiji, iako isti ne bi trebao biti izjednačavan s onim zapadnjačkog karaktera), uz organiziranje internacionalnih konferencija. Ističem ovo napose zbog činjenice da sam 2000. godine osobno boravio na SOAS-u (School of Oriental and African Studies, University of London), što je najprestižnija britanska orijentalistika, te svjedočio otvaranju Irana za ovakovrsna internacionalna – da se poslužim sintagmatskim sklopom Lenna Goodmana – međuoprašivanja (*crosspollinations*).

Ṣadr ad-Dīn Muḥammad Šīrāzī, Mullā Ṣadrā ili Ṣadr al-muta‘allihīn, u skladu s drugim predmodernim tradicijama filozofije, sa svojim grandioznim filozofskim sustavom, izgrađenim u rečenom veledjelu *Al-ḥikma al-muta‘āliya fi-l-asfār al-‘aqliyya al-arba‘a*, gradi sintezu koja uključuje objedinjavanje elemenata iz četiriju glavnih ogranaka ili perspektiva islamske intelektualne tradicije: peripatetičke filozofije (*mashhā‘ī*), škole iluminacije (*ḥikmat al-ishrāq*), Ibn ‘Arabija, te sunnitskog i ši‘itskog kalama (islamske apologetike), jer njegova transcendentna teozofija nastoji objediniti tri vrste spoznaje: objavljeno znanje (Kur’an), demonstrativno znanje (*burhān*) te mističko ili zazbiljeno znanje (*‘irfān*). Ovaj

vodeći šijitski filozof safavidskog razdoblja će u daleko znatnijoj mjeri u odnosu na ostale islamske filozofe pridavati značaj objavljenom znanju kao suštinskoj komponenti islamske filozofije, navodeći u skladu s time brojne kur'anske ajete i hadise. Uzevši u obzir duhovnu epistemologiju tako postavljenu, nasuprot Suhrawardijevom esencijalizmu leži ontološki primat egzistencije (*asalat al-wujūd*), te Šadrina djela sadrže temeljitu analizu i kritiku islamske intelektualne tradicije i njegove krajnje eklektičke tendencije metafizike Bitka (*wujūd*) kroz razvijanje jezika Bitka i koncept »gradacije Bitka« (*tashkik al-wujūd*), kao još jedan temeljni pojam njegove ontologije (»gradacijska ontologija«). Štoviše, kod njege eshatologija tvori upotpunjenje metafizike. Otuda, u cilju šire obavijesti o životu i djelu ovog ovog mislitelja i utemeljivača filozofske škole mišljenja, valja pogledati 35 epizoda televizijske serije *Svjetlije od tame (Brighter than Darkness)*, dok se na Z-Library (<https://z-lib-org>) može besplatno skinuti određen broj Mulla Šadrinih prijevoda ili pak djela posvećenih njegovoj filozofiji.

Daniel Bučan, hrvatski arabist, filolog i filozof, kao i poliglot i diplomat, ne bez dobrih razloga, na stanovit način ovim prevodilačkim pothvatom, prijevodom veledjela Mullā Šadrā Shīrāzija, zaokružuje svoj grandiozni opus prijevoda klasika arapsko-islamske filozofije, prethodno izabравši najviše uzvisine s kojih se ponajbolje vidi klasična arapsko-islamska filozofija, kako na *mashriqu* (Istoku), tako i na *maghibu* (Zapadu), a za svaki od njih je napisao poduži predgovor opsega i naravi originalnoga djela, utemeljen na recentnoj literaturi. U osporavanju Bučanovih neizmjenih doprinosa povijesti filozofije i arabistike – jer on je za radnoga vijeka, samo u prevodilaštvu, učinio koliko čitavi instituti – nisam mogao zamisliti nikoga, ali je takvih ipak bilo. Očito nam je svima trebalo vremena, kao i Bučanovom i mom zajedničkom prijatelju Hilmi Neimarliji, kojeg ovdje citiram, da dođemo do toga da su bili u pravu Deleuze i Guattari kada su obavljali značenje grčke objave filozofije u liku prijatelja kao prijatelja mudrosti i prijateljstva kao življene transcendentnosti. Neimarlija je, nakon što je pročitao Bučanov prijevod, zapisao: »*Asfār* je razvijanje darova najdragocjenijeg putovanja, trenutak milosti u kojem se spajaju niti prošlosti i budućnosti s nitima vječnosti; prijateljima mudrosti podario je to Mula Sadra, a Daniel svojim prijevodom osigurao za nas ovdašnje.« Stoga želim zahvaliti svima koji su nesebično uznosili osobno dostojanstvo Daniela Bučana kao prijatelja mudrosti pred nasrtajima gluposti i slijepe isključivosti, inkompetencija, akademske jalnosti i bezobzirnosti. Jer Bučan je uvijek na vrhunski način promicao velika dobra sadržana u filozofiji na arapskome jeziku, što iznova

ističem zarad vrednote, istine, slobode i širine te zarad potrebe suprotstavljanja mraku, ograničenosti i zavisti, uobzirujući sarajevsku i zagrebačku osjetljivost za veličinu i vrijednost njegovog djela. Kako je on sam jedared kazao u našoj prepisci, pismu koje je svjedočanstvo njegove uznositosti, gospodstva urbaniteta pred još jednim bezdušnim napadom i osvjetničkom akcijom: »Sve što sam napravio, činio sam prvenstveno za svoje zadovoljstvo, ne za druge, ne za čast, čak ne i za objavljivanje, već isključivo radi golemoga zadovoljstva što sam ga nalazio i još uvijek nalazim u radu, zadovoljstva na kojemu zahvaljujem dragome Bogu kao jednom od najvećih darova što ih mi je u svojoj milostivosti htio dati.«

Bučanovo utiranje putova jugoslavenske, kao i hrvatske orijentalistike na prvorazredan akademski način i s opusom kojeg se ne bi postidjele mnogo prestižnije svjetske akademije, i to ne samo iz jednog kulturno-civilizacijskog kruga (primjerice, prevesti klasika i kneza medievallnog židovskog umovanja je sâmo po sebi prvorazredan kulturni događaj; vidjeti: Majmonid, *Vodič za one što dvoje*, Demetra, Zagreb, I. svezak: 2008., II. i III. svezak: 2009.), tek je predujam i poputbina našoj orijentalistici u raskrivanju nedostajuće i prijeko potrebne treće karike u lancu intelektualne historije čovječanstva, tj. odnosa svijeta islama s Europom preko južne Italije i Sicilije. Dok o onom što nam je došlo preko Otomana i muslimanskog Andalusa, Španjolske iz razdoblja od 711. do 1492. godine, znamo mnogo toga, znanje o ovom potonjem je zamračeno i skrajnuto. Ujedno, to se sjajno prožima s izučavanjem korijena mediteranske filozofije na Sveučilištu u Splitu, gdje se od 2007. godine redovito održava međunarodni simpozij *Mediteranski korijeni filozofije* (u organizaciji Hrvatskog filozofskog društva i Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu), a gdje je Bučan predavao »Uvod u arapsku filozofiju«, kao i na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Naime, filozofsko promišljanje mediteranskog multikulturalizma i filozofija Mediterana globalizacijska su paradigma, dok su studije u ovom području inherentno interdisciplinarnog karaktera i otuda moje radosno pogledanje na izglednu mogućnost uspostave hrvatske arabistike i orijentalistike s kolegom Bučanom kao utemeljiteljem. Napose zato što je Mediteran srce i raskrižje »Starog svijeta« i bez njega nema razumijevanja svjetske historije filozofije, odnosno grčko-židovskog i latinskog skolasticizma, uloge magije i misticizma, njihovih jezika, književnosti, historija, filozofija, religija, umjetnosti, arheologije, te arapske skolastike za koju smo posebice obojica zainteresirani, i to kao treće, pomalo zaboravljene poveznice između Europe i svijeta islama ili, u prispodobi kazano, kao »sunčanog mišljenja

Mediterana nasuprot mraku europskog sjevera«. Zahvaljujući svom radu u području proučavanja islama u njegovoj (povijesnoj i suvremenoj) mediteranskoj dimenziji, te na polju proučavanja i posredovanja srednjovjekovne arapske filozofije, Bučan ostavlja iza sebe takovrsna silna prosezanja na uvid generacijama koje tek dolaze. Oni su, kao što on to dobro zna, ti koji će izvršiti bilo koji trajniji preokret u ulozi filozofije u suvremenom svijetu. To da njegov golemi opus može postati zaglavni ili zasvodni kamen takvoga projekta u Hrvatskoj i regiji jest neočekivana povlastica.

Zašto je nužno spomenuti i posebno istaknuti te činjenice u ovom mojemu prikazu? Jednostavno, da tomu nije tako, kako bi onda Alparslan Açıkgenç mogao u Sjedinjenim Američkim Državama braniti svoju disertaciju *Being and Existence in Sadrâ and Heidegger: A Comparative Ontology* (objavljena u Kuala Lumpuru 1992.), dovodeći spomenutu dvojicu mislitelja u dosluh, ili pak David B. Burrell pisati svoj tekst »Thomas Aquinas (1225–1274) and Mulla Sadra Shirazi (980/1572–1050/1640) and the Primacy of esse/wujûd in Philosophical Theology« (u: *Medieval Philosophy and Theology* 8 (1999), str. 207–219)? A tu su i prilozi kao što je članak Gholam Reze A'wanija, »Intentionality in Husserl and Mulla Sadra« (u: Anna-Teresa Tymieniecka /ur./, *The Passions of the Soul in the Metamorphosis of Becoming*, Kluwer Academic Publisher, Dordrecht – Boston – London 2003., str. 101–112) ili članak Catherine Wilson »Knowledge and Immortality in Spinoza and Mulla Sadra« (objavljen na mrežnoj stranici: www.muslimphilosophy.com). Također, to je pitanje artikulirano u knjizi Pierrea Hadota *Qu'est-ce que la philosophie antique* (Gallimard, Pariz 1995.), u kojoj on izrijekom sugerira da takovrsna komparativna istraživanja mogu ponuditi zapadnjačkim filozofima bolje razumijevanje mudrosti utemeljivača *ishrâqî*, ali i Mulla Šadrine transcendentne filozofije (*al-hikma al-muta'aliya*). U zemljama bivše Jugoslavije, na temu arapsko-islamske filozofije objavljivao je ponajviše upravo prevoditelj ove knjige kao jedan od najistaknutijih poznavatelja te teme. S obzirom na to, nije bilo nimalo dvojbe da će Bučanov prijevod biti dostojan originala. A to je posvema jasno nakon uvida u prevedeni rukopis, koji je, zaključujem, jedan od krunskih u dosadašnjem nizu prevodilačkih pothvata Daniela Bučana, koji obasižu tisuće i tisuće stranica teksta, i to ne samo prijevoda s arapskog, nego i s engleskog, francuskog i talijanskog jezika – da i ne spominjem njegova vlastita djela. Bučanov opus je toliko razuđen i bogat da svaka njegova nova knjiga, autorska ili prevoditeljska, unaprijed zavrjeđuje dobrodošlicu. Recentni je prijevod smjieran nastavku Bučanovih ranijih napora i proboj u kasniju islamsku filozo-

fiju, onu sadrijanskog tipa. Stoga mu se može reći samo: *Aferim! Mabruk, Daniel!*

Bučan kao istaknuti hrvatski jezikoslovac, prevoditelj i izvanredan poznavatelj islamske filozofske tradicije, napose one klasične, svojim predgovorom načinjenom prijevodu pokazuje zavidno poznavanje i islamske filozofije kasnijeg datuma, u konkretnom slučaju Mullâ Šadrine *summe*, tj. filozofijske *summe* ši'itskog islama ili sinteze prethodnih škola mišljenja i modela spoznaje ši'itske duhovnosti. Ona je, dakle, na krajnje doličan način predstavljena u njegovu predgovoru. Takvi su predgovori, inače, zaštitni znak svih Bučanovih prijevoda jer sami po sebi tvore zasebne kritičke studije o misliteljima čija djela on prevodi, i to na temelju najaktualnije svjetske literature u određenom području. Prema tome, hrvatskom i ne samo hrvatskom čitateljstvu prvi je put dostatno i u reprezentativnom ruhu predstavljena filozofija ovog islamskog mislitelja, koja je duboko prožeta teozofskim (u izvansektaškom značenju te riječi, što je važno podcrtati), pa i mističkim (sufijskim) idejama. Definitivno, Mullâ Šadrâ Shīrāzī je stožerna figura oko koje se vrtio cjelokupni intelektualni život Perzije u posljednja skoro četiri stoljeća i koji je zapravo najljepše obličje koje je iznjedrila sama ši'itska duhovnost. Corbinovski kazano, riječ je o filozofijskoj summi ši'itskog islama, danas snažno otjelotvorenoj i zazbiljenoj u ličnosti profesora Seyyeda Hosseina Nasra sa Sveučilišta Georgetown u Washingtonu, kojega i Bučan navodi, uz čitavu plejadu učenjaka koje je Nasr odnjegovao tijekom svoje bogate, više od pola stoljeća duge akademske karijere.

Sam prijevod je sačinjen na temelju al-Amolijevog izdanja iz 1966. godine, koji s komentarima zaprema oko dvije i pol tisuće stranica, a izbor što ga priređivač i prevoditelj nudi čitateljstvu sveden je na 530 stranica. Uz svoj predgovor na pedesetak stranica, »Mullâ Šadrâ filozof i teozof«, prevoditelj donosi Mullâ Šadrin »Nauk o Bitku« (str. 11–214), »Nauk o sućinskom kretanju« (str. 215–290), »Nauk o znanju« (str. 291–324) i »Nauk o duši« (str. 325–530) te rječnik osnovnih pojmova i nazivaka i bibliografiju, koji su odlika svakog njegova kritičkog izdanja. Uz čestitke prevoditelju i izdavaču, te Ministarstvu znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske na financijskoj potpori, naujsrdnije preporučam svim čitateljima ovo vedjelo filozofa i teologa Šadr ad-Dīna Shīrāzīja, duboko vjerujući da će ono neumitno pronaći svoj put prema našim filozofskim i teološkim seminarima, kao i seminarima orijentalistike i islamskih studija u našoj regiji.

Nevad Kahteran